

Тема: Просвітництво як літературна епоха. Розмаїття виявів літературного життя: виникнення (сентименталізм) та розвиток (класицизм, реалізм) художніх напрямів.

Мета: ознайомити з основними засадами мистецтва епохи Просвітництва; навчити учнів характеризувати Просвітництво як ідейний рух і літературну епоху, працювати з літературознавчими термінами; учити самостійно працювати і виступати із повідомленнями, розвивати увагу та вміння слухати, виховувати інтерес до історичного минулого людства.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування на їх основі вмінь та навичок.

Обладнання: підручник, персональний комп'ютер, мультимедійний проектор, екран.

Людина народжена вільною...

Поки народ, який змушений коритися, скоряється, він діє добре, але як тільки маючи можливість скинути ярмо, народ скидає його, він діє краще...

Ж.-Ж. Руссо «Про суспільний договір»

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми й мети уроку. (слайд №2, №3)

III. Мотивація навчальної діяльності. (слайд №4)

Робота з епіграфом.

(Учитель зачитує уривок із праці Ж.-Ж. Руссо «Про суспільний договір».)

- Як ви розумієте цей вислів?
- Якої епохи він стосується?

- Що вам відомо про цю епоху з уроків Всесвітньої історії?
- Чому важливо її знати?

Вчитель. Епоха Просвітництва – одна із видатних сторінок в історії західноєвропейської культури. В добу Просвітництва заклались основи демократичного устрою сучасного цивілізованого світу, сформувались європейські цінності, систематизувались наукові досягнення людства. Саме з цією епохою ми сьогодні почнемо знайомитись ближче.

IV. Актуалізація опорних знань. (слайд №5)

Давайте пригадаємо етапи Всесвітнього літературно-історичного процесу.

- Біблія. Веди. Коран.(XIII ст.до н.е.-II ст.н.е)
- Античність (VIIIст.до н.е.- Vст.н.е.)
- Середньовіччя (Vст.н.е.- XVст.н.е.)
- Відродження (XVст.-XVIст.)
- Бароко. Класицизм.(XVIIст.-XVIIIст.)
- Просвітництво (кінець XVIIст.- початок XIXст.)
- Романтизм. Реалізм.(кінець XVIIIст.- початок XIXст.)
- Модернізм (кінець XIXст.-початок XXст.)
- Постмодернізм (кінець XXст.)
- Сьогодення (XXIст.)

V. Робота над темою уроку.

Прослуховуючи виступи однокласників та вчителя, учні конспектують інформацію.

Вчитель знайомить учнів з планом роботи.

1. План роботи. (слайд №6)

Що? Коли?Мета. Ідея. Людина епохи. Ідеал людини. Представники. Енциклопедія. Літературні напрямки. Висновки.

2. Що? Просвітництво - це ідейно-політичний і естетичний рух (доба), важливий етап розвитку європейської ідеології та культури наприкінці XVII ст. – на початку XIX ст. (слайд №7)

3. Коли? В яких умовах? Наприкінці XVIII ст. У Франції настала криза абсолютизму, викликана нездатністю королівської влади оздоровити економіку країни, оскільки всі спроби були невдалими через марнотратство королівського двору, регламентування монархією виробництва й торгівлі, опір аристократії фінансовим реформам. Непримиренні суперечності існували між привілейованими паразитичними станами дворян і духовенства та більшістю французів (станом безправних виробників). Група прогресивних діячів нещадно критикує відсталі феодальні порядки та захищає інтереси освіченої буржуазії й інтелігенції Франції, ідеологічно готуючи французький народ до боротьби проти абсолютистської монархії. У 1789-1794р.р відбувається Велика французька буржуазна революція(мета-перебудова державного устрою). Оскільки цей рух поширював освіту, культуру і виховання, він отримав назву «Просвітництво». Просвітники спиралися на гуманістичні ідеї Відродження, досвід англійської революції і боротьби північноамериканських колоній за незалежність. (слайд№8)

4. Мета – розвіювати темряву незнання й невігластва, просвічувати, виховувати людину й людство, озброювати їх науковими знаннями(основний напрям діяльності представників Просвітництва).(слайд№9)

5. Основа ідеології Просвітництва – раціоналізм, щира віра в перетворюючу і всепереможну силу людського розуму й освіти, оспівування нестримного прагнення людства до пізнання. Просвітники пропагували (особливо плідно - за допомогою художньої літератури) ідеї рівності всіх людей від народження (їхній заклик до свободи, рівності, братерства став гаслом Великої французької революції 1789-1794 рр.) Раціоналістичне

вирішення проблем, на переконання просвітників, мало б стати шляхом до світової гармонії, такої собі «золотої доби» в житті людства. Саме воно і означало б прихід «царства розуму». (слайд №10)

Ідеї доби Просвітництва суттєво вплинули на всі напрямки духовного життя європейського суспільства, що й дало назву новій культурно-історичній добі. До речі, згадувана епоха, на відміну від попередніх, сама дала собі ім'я: термін «просвітництво» використовують ідеологи Просвітництва – Вольтер і Гердер. Остаточно закріпила цей термін у науці стаття І.Канта «Що таке Просвітництво?» (1784)

Доба Просвітництва – це середина XVII-XVIII ст. Загалом, ідеї Просвітництва проростають спочатку в Англії, потім у Франції, пізніше – у Німеччині, Італії та в інших країнах Європи. (слайд №11)

6. Людина епохи Просвітництва. У добу Просвітництва на певний час здалося, що «постає з попелу» колишня ренесансна антропоцентрична картина світу, суттєво дискредитована реаліями життя в наступні часи. Щоправда, місце гармонійної ренесансної «людини як такої» в центрі світобудови посіла «людина освічена» («**Homo educatus**»). Приклад людини, яка завдяки своєму прагматичному розуму та невтомній працьовитості досягла успіху дає нам Д.Дефо у своєму романі «Пригоди Робінзона Крузо». Робінзон на безлюдному острові не лише не деградував, а й навіть удосконалився, позбувшись багатьох недоліків цивілізованої людини. Фактично ця самотня, відрізана океаном від цивілізованого світу людина

повторила шлях еволюції всього людства. Повсякденна виснажлива праця

Робінзона так опоетизована просвітником Д.Дефо, що цей роман став відомий як «гімн цивілізованій прагматичній людині та її праці». (слайд

№12)

7. **Ідеал людини.** Більшість просвітників уважали, що за своєю природою, від народження, кожна людина є гарною. А псують її нерационально влаштоване суспільство, держава чи релігія, які забирають у неї права, що належать їй від народження. Отже, коли людина звільниться від тиску суспільних інституцій і почне керуватися в житті виключно тверезим розрахунком і знаннями, проблеми моралі відпадуть самі собою. Оцей ідеал людини, не зіпсованої цивілізацією, отримав назву, яка тоді ж стала терміном, одним із центральних понять Просвітництва, — «природна людина» (Жан-Жак Руссо) (слайд №13)

8. **Видатні представники в літературі:** Вольтер, Шарль Монтеск'є, Жан-Жак Руссо, Дені Дідро, Даніель Дефо, Джонатан Свіфт , Йоган Вольфганг Гете, Фридріх Шиллер. (Виступи учнів (дивись додаток) (слайд№14)

Дух Просвітництва знайшов вияв у різних галузях: філософії(Дж.Локк, К.А Гельвецій, Е.К.Шефтсбері), в живописі(В.Хогарт, Т.Гейнсборо,Ж.Б.Грез, Ж.Б.С.Шарден та ін.), у музиці(Й.С.Бах, Й.Гайдн, Глюк та ін.) у скульптурі(Е.М.Фальконе, Ж.А.Гудон та ін.)

9. З ідеологією та практикою Просвітництва тісно був пов'язаний **енциклопедизм** – духовно-інтелектуальний та освітній феномен європейської культури другої половини XVIII ст. Енциклопедистами називали осіб, які входили до складу колективу авторів французької «**Енциклопедії, або Тлумачного словника наук, мистецтв та ремесел**» (1751-1780), опублікованої в 35-ти томах (слайд №15). Вона вміщує

матеріали, присвячені найрізноманітнішим галузям знань: історії, математиці, філософії, літературознавству. Основний ідеолог й виконавець цього проекту-головний редактор «Енциклопедії»-французький письменник Дені Дідро.

10. Літературні напрямки (слайд №16):

просвітницький
класицизм
«культ розуму»

просвітницький
реалізм
типовий герой в
типових умовах

сентименталізм
«життя людського серця»
«культ почуття»

Просвітницький класицизм продовжував традиції класицизму XVII ст., але на новій основі. Відродження класицизму в епоху XVIII ст. багато в чому було обумовлене «культу розуму», який панував у добу Просвітництва. Просвітителі прагнули досліджувати людські вчинки й пристрасті, соціальне середовище, взаємозв'язки людини й світу. Звідси у їхніх творах з'являється раціоналістичний аналіз мотивів і наслідків діяльності особистості, глибоке висвітлення тих чи інших рис людини та дійсності, засоби художньої типізації з чітким виділенням суттєвого у характерах персонажів. Представники просвітницького класицизму віддавали перевагу об'єктивним законам мистецтва, що спиралися на розум, митці тяжіли до загального, а не індивідуально-конкретного, зберігали жанрову ієрархію і гармонійність у побудові творів. Велику роль художники відводили ідеї, що ставала змістовим і структурно організуючим центром їхніх творів. Література просвітницького класицизму була рупором філософських та політичних ідей, за допомогою яких просвітителі намагалися виховати нову людину й змінити світ. Звідси походить дидактичний характер їхніх творів.

Крім традиційних рис класицизму (раціоналізм, перевага загального над особистим, гармонійність побудови творів, дидактизм та ін.), у просвітницькому

класицизмі з'являються нові ознаки. Якщо у XVII ст. проголошувалася ідея служіння монарху й державі, то у XVIII ст. утверджується думка про необхідність служіння всьому суспільству, справі свободи й справедливості. Герої просвітницьких творів охоплені ідеєю змінити існуючий порядок і встановити більш розумний і гуманний. Звідси походить критичний пафос багатьох просвітницьких творів класицизму, наближення сюжетів до сучасності. Проблематика творів стала більш актуальною, соціально значущою. Змінилася й природа конфліктів. Замість боротьби пристрасті й обов'язку у творах просвітницького класицизму розкривається зіткнення героїв із недосконалим суспільством, труднощами у виконанні своїх громадянських обов'язків. Велике значення просвітителі надавали античній спадщині, однак вони переосмислили її значення у нову добу. На думку представників просвітницького класицизму, античність мала сприяти утвердженню гармонії й краси у реальному житті, показуючи приклад для наслідування. Просвітницький класицизм виявився у різних видах мистецтва: у літературі (Вольтер, О. Поуп, Й. В. Гете, Ф. Шиллер), живописі (Ж. Л. Давід, Д. Рейнолдс), музиці (К. В. Глюк) та ін. (слайд №17)

Реалістичний тип творчості виявився у **просвітницькому реалізмі**, основою якого став принцип наслідування природи, висунутий просвітителями. Д. Дідро закликав вивчати природу й придивлятися до її життя: «Чим досконалішим є наслідування, чим більше воно відповідає першозразку, тим більше воно нас задовольняє». Г. Е. Лессінг також обґрунтовував думку про те, що «мистецтво за нових часів надзвичайно розширило свої межі, воно наслідує природу, в якій краса складає лише малу частку». Лессінг вважав, що мистецтво має відображати всі прояви життя — не тільки прекрасне, а й потворне, непривабливе. Він закликав митців проникати в усі галузі суспільства і правдиво відображати їх. Правдивість мистецтва — основний естетичний принцип просвітницького реалізму.

Представники просвітницького реалізму віддавали перевагу сучасності як об'єкту зображення. Вони проникали в різні сфери соціального буття, досліджували відносини між різними соціальними верствами, вплив середовища на людину. Соціальний аналіз посідає центральне місце у творах просвітницького реалізму. Мистецтво відзначається конкретністю, розмаїттям фактів, узятих із життя людей. Представників просвітницького реалізму цікавило приватне життя людей, їхній побут, події особистого значення. Вони змальовують перш за все життя представників третього стану, вбачаючи в них найактивнішу силу в перетворенні суспільства. Письменники не боялися соціальної критики, сміливо викриваючи вади суспільства та їх згубний вплив на людину. Новим для літератури того часу було те, що характер людини був поданий в еволюції, у зв'язках із природним та соціальним середовищем. Особливе значення надавалося проблемам виховання людини, становленню її в складних умовах. Просвітницький реалізм був новим кроком у розвитку літератури. Представниками просвітницького реалізму були письменники Д. Дідро, Дж. Свіфт, Г. Філдінг, Р. Б. Шерідан та ін., художники В. Хогарт, С. Шарден та ін. (слайд №18)

Сентименталізм. Не менш важливу роль у культурному житті Європи відіграв сентименталізм, у якому утверджується «культ почуттів», «культ серця» на протиположність «культу розуму». Цей напрям отримав свою назву за твором англійського письменника Л. Стерна «Сентиментальна подорож» (1768). Сентименталізму притаманні такі риси, як увага до внутрішнього світу людини, возвеличення почуттів, підкреслене емоційне начало, апологія задушевності, простоти, природності. Тогочасне письменство відкрило здатність простої людини на глибокі почуття, пристрасті й переживання. Життя людського серця становило головний об'єкт зображення сентименталістів, їхнє мистецтво відзначається глибоким демократизмом. Вони утверджували цінність людської особистості незалежно від її соціального стану, і ця цінність визначалася передовсім порухами душі, природністю і

щирістю почуттів людини. Філософським підґрунтям сентименталізму був руссоїзм. Руссо пропонував митцям зображувати звичайну людину, працювиту, доброчесну, моральну, яка живе на лоні природи й навчається у неї природним законам життя. Руссо наголошував на тому, щоб виховувати почуття людини, наповнити її душу високими ідеями. Виховання почуттів безпосередньо пов'язувалося із протистоянням негативному впливу суспільства. Найбільш яскраво сентименталізм розвинувся в Англії (Л. Стерн, С. Річардсон), Франції (Ж. Ж. Руссо), Росії (М. Карамзін). Сентименталізм виявився і в живописі (Т. Гейнсборо) та в інших видах мистецтва. (слайд №19)

11. Висновки: (слайд №20)

- Отже, підґрунтям ідеології Просвітництва була безмежна та щира віра в перетворюючу та всепереможну силу людського розуму й освіти.
- Віддаючи перевагу розумові та природі, просвітителі звернулися до життя. На противагу умоглядним схемам і концепціям класицизму у мистецтві Просвітництва змальовується реальне життя людей, соціальні умови їх формування. Особлива увага приділяється представникам третього стану.
- Велику увагу просвітителі приділяли вихованню, яке вони розуміли в широкому плані - це й освіта людини, і її моральний розвиток, і навчання нормам поведінки у суспільстві. Просвітителі розуміли літературу і мистецтво як засіб виховання, повчаючи всіх - від монархів до представників народу.
- Просвітителі хотіли бачити в людині «природну особистість» (Ж.Ж.Руссо), поєднання «краси й добра» (Й.Й.Вінкельман), «розумну істоту» (Вольтер), «практичну людину» (Д.Дефо), «справедливу людину» (Д.Дідро), але всіх їх об'єднує розуміння залежності суспільного життя від виховання людини. «Чим людина розумніша, тим вона вільніша», - писав Вольтер. (слайд №21)

- Духовна культура Просвітництва була складним і водночас важливим етапом у розвитку світової культури. Епоха Просвітництва може бути названа революційною не лише в розумінні соціально-економічних та політичних перетворень, але й перетворень у сфері духовної культури. Унаслідок творчості вчених, філософів-просвітителів, літераторів, композиторів, художників, архітекторів людство отримало принципово нові підходи до розуміння філософських, етичних і естетичних проблем, які не втратили своєї актуальності й сьогодні.

12. Читання статті підручника «Ідеї Просвітництва в художній літературі» (с.103-114 Ковбасенко Ю.) (дивись додаток).

IV. Рефлексія.

Групування на тему «Просвітництво» на матеріалі статті підручника (слайд №22)

Тестування «Перевір себе» (слайд №23-26)

1. Просвітництвом називається:
  - а) загальноєвропейський літературний напрям;
  - б) літературна течія;
  - в) ідейно-культурний рух, який охопив різні країни Європи і виявився в різних видах мистецтва.
2. У добу Просвітництва до літературного процесу долучаються представники:
  - а) третього стану;
  - б) вищих верств;
  - в) церкви.
3. Література в добу Просвітництва:
  - а) виразник інтересів монархії;
  - б) рупор нових ідей, засіб просвіти людства;
  - в) засіб насолоди.

4. Діячі Просвітництва виступали:

- а) виразниками ідей абсолютизму;
- б) «громадянами світу»;
- в) від себе особисто;

5. Автор концепції «природної людини»:

- а) Вольтер;
- б) Ж.Ж. Руссо;
- в) Д.Дідро.

6. Пафос Просвітництва полягає у:

- а) програмі оновлення життя і формування нової людини;
- б) утвердженні ідеалів монархії;
- в) утвердженні залежності людини від Бога, Долі.

7. В основу просвітницького реалізму покладено принцип:

- а) наслідування природи;
- б) возвеличення почуттів;
- в) раціоналізму.

8. «Культ серця» характерний для художнього напрямку:

- а) просвітницький реалізм;
- б) просвітницький класицизм;
- в) сентименталізм.

9. Вольтер, О. Поуп, Й. В. Гете, Ф. Шиллер були представниками:

- а) просвітницького класицизму;
- б) сентименталізму;
- в) просвітницького реалізму.

10. Ознакою творів просвітницького класицизму є:

- а) занурення у внутрішній світ особистості;
- б) вплив середовища на людину;
- в) громадянська спрямованість.

11. Представники просвітницького реалізму головним об'єктом зображення у своїх творах обрали:

- а) духовне життя людини;
- б) суспільне життя свого часу;
- в) кохання.

12. Л. Стерн, С. Річардсон, Ж. Ж. Руссо, М. Карамзін є представниками:

- а) просвітницького класицизму;
- б) сентименталізму;
- в) просвітницького реалізму.

Відповіді: 1в; 2а; 3б; 4б; 5б; 6а; 7а; 8в; 9а; 10в; 11б; 12б (слайд №27)

V. Оцінювання.

VI. Домашнє завдання.

- Вивчити записи в зошиті.
- Додати тези в гроно «Просвітництво»
- Підготувати біографію Вольтера (с: 115-122 підручник Ю.І.Ковбасенко)
- Підготувати коротку розповідь про зміст повісті Вольтера «Простак» (с:122-131 підручник Ю.І.Ковбасенко).

VII. Список використаної літератури (слайд №28)

- 1.Зарубіжна література: Тести.5-12 класи: Посібник/Автори-укладачі: Ніколенко О.М., Орлова О. В., Конєва Т. М.-К.:ВЦ «Академія», 2007.-352с.
2. Ковбасенко Ю.І. Зарубіжна література: Підручн. Для 9 кл. загальноосвітн. навч. Закл.-К.: Грамота, 2009.- 304 с.
- 3.Куцінко О.Г. Усі уроки зарубіжної літератури. 9 клас.-Х.:Вид. група «Основа», 2009.-368с.
4. Ніколенко О.М. Вивчення зарубіжної літератури. 9 клас. Частина 2.- Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2003.-160с.
- 5.Полякова Ю.Ю. У світі прекрасного. Ілюстрована енциклопедія для дітей.-Харків: Веста: Видавництво «Ранок»,2006.-128с.

Відділ освіти
Амвросіївської райдержадміністрації
Амвросіївський районний методичний кабінет
Амвросіївська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №4

**Урок світової літератури
в 9-му класі**

на тему: *«Просвітництво як
літературна епоха»*

Виконала
вчитель світової літератури
спеціаліст ІІ категорії
Самойленко Т.Л.

2012 р.